

زیبایی شناسی در معماری اسلامی ایران - دوره ی سلجوقیه*

شیماسزاوار^{1,2}، علی جوان فروزنده^{3*}.

گروه معماری، پردیس علوم و تحقیقات اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

²گروه معماری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران. Shima.Sezavar@yahoo.com³گروه معماری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران. Alijavanforoz@yahoo.com

چکیده

زیبایی چه از دیدگاه غربی و چه اسلامی، جزو نیازهای عالی‌ه‌ی انسان و همینطور پدیده‌ایی چند بعدی است که می‌تواند حواس انسان را در سطوح مختلف خود به فعالیت وادارد. هنر اسلامی و معماری به عنوان یکی از بارزترین نمودهای این هنر، دارای مولفه و ویژگی‌های منحصر بفردی است که آنرا از سایر هنرها متمایز ساخته و در سطح زیبایی مقدس و جاودانه قرار می‌دهد. از طرفی معماری دوره ی سلجوقیه بواسطه تحول هنر در این دوره یکی از درخشان‌ترین ادوار معماری اسلامی-ایرانی می‌باشد. این مقاله با طرح سوال علل زیبایی در معماری دوره ی سلجوقیه، با استفاده از روش‌های مطالعاتی کتابخانه‌ای، اسنادی، تفسیری و تطبیقی سعی نموده است تا با بررسی معماری این دوره از دیدگاه زیبایی‌شناسی به این فرضیه که تزئینات از عوامل اصلی زیبایی‌شناسانه در دوره سلجوقیه است، پاسخ دهد. معماران این دوره پس از دستیابی به الگوی معماری چهار ایوانی که اساس معماری مذهبی، کاروانسراها و... در ایران را تشکیل می‌دهد، تمام هم خود را صرف تزئینات در ابنیه کردند. بطوریکه انواع تزئینات آجری، گچ‌بری به حد اعلا و کمال خود رسیدند و تزئیناتی مانند کاشیکاری، سنگ‌کاری و مقرنس‌کاری رواج یافتند.

واژه های کلیدی

زیبایی، زیبایی‌شناسی، معماری اسلامی، معماری ایرانی، سلجوقیه.

مقدمه

زیبایی، احساسی است که در تمام ابعاد زندگی انسان ریشه دارد. در بسیاری از زمینه‌های زندگی از قبیل اخلاقی، انسانی، اجتماعی، فرهنگی و ... می‌توان ردپای زیبایی را پیدا کرد. ولی آنچه در ارتباط با رشته ی معماری در جستجوی آئیم، زیبایی است که در اشکال و فضاهای معماری جلوه‌گر می‌شود، جنبه‌ی مادی و فیزیکی دارد و به فضای زندگی انسان‌ها شکل می‌بخشد. زیبایی اصولاً برای انسان

موضوعیت دارد و جزو نیازهای فطری و رده بالای اوست. ولی همچون سایر کیفیات، با واژه‌ها نمی‌توان آن را تعریف کرد و باید توسط ادراک حضوری دریافت شود. برخورد با زیبایی، عواطفی چون حرکت، جذب، عشق، آرامش و لذت را در انسان برمی‌انگیزد و روان او را تحت تاثیر قرار می‌دهد. [۱]

معماری دوره ی اسلامی ایران بخش مهمی از تاریخ طولانی معماری ما را تشکیل می‌دهد. این اهمیت از یکسو، به لحاظ غنای این معماری که بسیاری از محققین و صاحب‌نظران به گونه‌های مختلف به آن ادعان کرده‌اند و از سوی دیگر به دلیل پیوند عاطفی ما با آن است؛ چرا که هنوز مردم ما در آن زندگی می‌کنند و با آن انس و الفت فراوان دارند. [۲] زیبایی در معماری اسلامی تجلی‌گاه معنویت و جلوه-ای از زیبایی خداوندی است. معماران اسلامی در طول سال‌ها همواره تلاش کرده‌اند در رنگ‌بندی، تناسب، تزئینات و فرم، از دنیای مادی دل‌بریده و در ملکوت الهی به دنبال غایت نهایی باشند. [۳] از طرفی باید عنوان کرد که شکوه و زیبایی معماری ایران بویژه در دوره اسلامی، به تزئین و آرایش بستگی دارد. [۴]

با روی کار آمدن سلجوقیان تحولی در هنر این دوره ی ایران رخ داد، بگونه‌ایی که از آن به عنوان دوره ی درخشان معماری ایران یاد می‌شود. [۵] در این دوره ما شاهد رواج هنر در انواع مختلف آن هستیم. همچنانکه این دوره اوج خلاقیت هنر و بکارگیری آن نیز است. به سبب آنکه معماران این دوره بعد از دستیابی به شیوه‌های خاص معماری، تلاش خود را مصروف تزئین بناها نمودند، تنوع در نحوه ی برخورد روش‌های اجرای تزئینات از ویژگی‌های برجسته‌ی عناصر تزئینی این دوره به شمار می‌رود. [۶]

از آنجایی که در مطالعات و پژوهش‌های زیبایی‌شناسانه در مقوله‌ی معماری اسلامی-ایرانی، معماری دوره ی سلجوقیه، با توجه به اینکه یکی از درخشان‌ترین ادوار معماری اسلامی-ایرانی می‌باشد، کمتر مورد توجه بوده، در این مقاله سعی شده است تا پس از بیان و معرفی زیبایی، هنر و معماری اسلامی-ایرانی به بررسی علل موثر در شکوفایی هنر و معماری در دوره ی سلجوقیه و زیبایی معماری و عناصر آن در این دوره به عنوان درخشان‌ترین دوره ی تاریخی و متجلی هنر با استفاده از روش‌های مطالعاتی کتابخانه‌ای، اسنادی، تفسیری و تطبیقی پردازیم.

¹ این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد مهندسی معماری با عنوان «طراحی مرکز تجلی هنر با تاکید بر مولفه‌های زیبایی‌شناختی و معماری ایرانی - دوره ی سلجوقیه» است که به راهنمایی آقای دکتر علی جوان فروزنده در پردیس علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل انجام یافته است.

²⁻¹ عهده‌دار مکاتبات.